

Traktat o slovanskih bogovih iz XVII. stol.: M. Fren(t)zel, *Dissertationes historicae tres de idolis Slavorum*

Nikolai Mikhailov

The paper examines a mythological tractate of the Lusatian researcher Michael Frenzel (Fren[t]zel) on Slavic deities from the 17th century. The tractate ("three dissertations"), which contains an eclectic description of the Slavic and the Lusatian pantheons, is a typical case of the so-called "cabinet mythology". This kind of literature, nevertheless, also needs to be analyzed: in part as a monument to scientific thought, partly (although with a large dose of caution) as a secondary source for the reconstruction of local - in this case Lusatian - mythological tradition.

Imeli smo že priložnost pisati o nekaterih slovanskih (predvsem lužiških oz. "slovansko-lužiških") panteonih in v zvezi z njimi o problemu verjemljivosti in utemeljenosti t.i. "kabinetne mitologije" v času od XVII. do XVIII. stol.¹ Precej sprejeto je mnenje o zelo omejeni vrednosti takih traktatov, ki se je razširilo zlasti po nekaterih Brücknerjevih izjavah² na začetku XX. stol. (t.i. znanstveni skepticizem); njegovi zastopniki vztrajajo pri neoriginalnosti in celo napačnosti informacij, navedenih v teh delih. Več raziskovalcev slovanske mitologije od Jakobsona naprej (Ivanov, Toporov, L. Moszyński) je poskušalo razveljaviti Brücknerjeve teze in sploh popolnoma skeptičen odnos do drugotnih oz. "napol znanstvenih" virov za slovansko mitologijo. Zdi se smiselno na kratko povzeti najpomembnejša apologetična stališča v prid "kabinetni mitologiji", ki se opirajo na tele zaključke:

1) tudi v primeru, če gre za netočnost, eklektičnost in celo izmišljeno (vsekakor v večini slučajev nenamerno zavajajočo) informacijo, je smiselno videti in ocenjevati "kabinetno mitologijo" kot znanstveni in kulturni spomenik ustrezne dobe;

2) mitološki traktati v času od XVII. do XVIII. stol. prenašajo podatke iz starejših prvotnih virov in jih tudi navajajo, kar je pomembno, zlasti če nekaterih teh virov ni več na razpolago (seveda je treba paziti tudi na točnost in pravilnost navedb);

3) v nekaterih primerih ni izključeno, da avtorji opisujejo in omenjajo še živa poganska izročila, šege, imena. To je verjemljivo predvsem v primerih, ko gre za pozno

¹ Prim. Mikhailov 1994 (o **Belobogu* in *Černobogu* v poznejših, tudi narodopisnih virih); 1995 (o panteonu Christiana Knautha); 1998a; 1998 b (o "balto-slovanskem" panteonu Abrahama Frenzla) idr. Naj spomnimo bralce na to, da je "kabinetna mitologija" navadno (a ne vedno pravično) precej zaničljiva oznaka za avtorske mitološke traktate, napisane v času od XVI. do XIX. stol., v katerih poskušajo pisci ustvariti eklektične (v našem primeru slovanske) panteone in opisati pogansko religijo starih slovanskih ljudstev na podlagi starejših, manj zanesljivih podatkov in celo izmišljij samih avtorjev.

² Brückner 1923; 1926; 1980. Kulminacija skeptičnega videnja slovanske mitologije je našla svoj odziv v knjigi o "ponarejenih" slovanskih bogovih, gl. Franz 1941. Vsekakor je treba tudi priznati, da so nekatere Brücknerjeve teze precej upravičene.

pokristjanjena ljudstva, kot Polabci in v nekem smislu tudi Lužičani (Lužiški Srbi, *Sorabi*, *Sorben*, *Sorberwenden*, *Oberlausitzer Sorberwenden* itd.).

Lužiška tradicija mitoloških razprav se zdi precej zanimiva iz več razlogov. Prvič, priča o določeni kontinuiteti mitoloških raziskav lužiških učenjakov: M. Frenzel - A. Frenzel³ - Chr. Knauthe⁴ - G. von Anton⁵ (delo slednjega je med drugim vplivalo na "kranjski panteon" A.T. Linharta s konca XVIII. stol.⁶). Drugič, predstavlja prav zaradi te kontinuitete ne le posamezne poskuse, ampak tudi kolektivno tendenco sintetičnega opisa mitologije od konca XVII. do konca XVIII. stoletja. Tretjič, poskuša povezati starejše podatke in vire s še živim ljudskim izročilom in jezikovnim gradivom (zaradi tega so med drugim vredni pozornosti številni, četudi v večini primerov napačni, poskusi narodnega etimologiziranja imen poganskih božanstev). Mimogrede naj poudarimo, da je lužiško mitološko izročilo razmeroma bolj razvito kot drugi dve večji zahodnoslovanski (poljsko in češko)⁷. Razlog za to je treba iskati v poznejšem pokristjanjenju Lužičanov (kot tudi izumrlih oz. po Germanih asimiliranih Polabcev) v primerjavi s Poljaki in Čehi in predvsem v tem, da je bila protestantska deskriptivna tradicija bolj "tolerantna". Ni slučajno, da imamo na razpolago veliko dobro urejenega lužiškega narodopisnega gradiva že iz XIX. st.⁸.

Na osnovi zgoraj navedenih tez se nam zdi utemeljena in upravičena ponovna (včasih pa tudi sploh prva) analiza cele vrste pozabljenih ali površno komentiranih mitoloških razprav. Cilj take analize ni popolna in brezpogojna rehabilitacija "kabinetne mitologije" in njenih predstavnikov, ampak je zgolj poskus, da tako pridemo do večjega števila zanesljivih podatkov, razložimo in interpretiramo posamezne netočnosti in napake ter navsezadnje, kot že rečeno, ovrednotimo podobna dela vsaj kot zgodovinske spomenike znanstvene literature.

V našem prispevku se nanašamo na latinski traktat znanega lužiškega pisatelja Michaela Frenzla (Michael Fren[t]zel⁹) *Dissertationes historicae tres de idolis Slavorum*¹⁰, ki je bil objavljen l. 1719 v Hoffmannovem zborniku del lužiških piscev¹¹, napisan pa že l. 1691. Imeni Mihaela Frenzla in njegovega sorodnika (brata?) Abrahama sta precej znani v lužiški kulturni in literarni zgodovini¹². Abraham Frenzel je avtor številnih zgodovinskih, mitoloških in celo naravoslovnih razprav¹³ ter sestavljaavec slovarja oz. jezikoslovne razprave *De originibus linguae Sorabicae* (1694).

³ *Abrahami Frenzelii commentarius philologico-historicus de diis Soraborum aliorumque Slavorum, in quo Slavorum antiquitates, multaque hactenus obscura illustrantur, aut minus recte intellecta & scripta corriguntur*, v: Hoffmann 1719, 85-236.

⁴ Knauthe 1767/1980.

⁵ Anton 1783/1987.

⁶ Linhart 1788/1791; zadnji slovenski prevod Linhart 1981, o vplivu G. von Antona na Linharta gl. Novak 1973.

⁷ Prim. Nedo 1966.

⁸ Haupt 1862; prim. tudi druge zbornike pravljic in legend (predvsem iz Pomeranije, nem. *Pommern*), ki se nanašajo na nekatere podobe zahodnoslovanskega in polabskega poganskega izročila ter pričajo o precej "dolgem življenju" cele vrste poganskih običajev in šeg: Knoop 1885; Neumann 1944.

⁹ V stari nemški pisavi XVII. stol. se Frenzlovo ime piše kot *Frentzel* oz. *Frentzel* (včasih pa tudi v latinizirani obliki *Frencelius*). V lužiških tekstih se po navadi piše tudi *Frencel*. V skoraj vseh poznejših znanstvenih razpravah je ime lužiškega avtorja navedeno kot *Frenzel*. V tej obliki ga bomo uporabljali tudi mi.

¹⁰ *Dissertationes historicae tres de idolis Slavorum* praeside M. Johan. Petro Ludovico, poet. laur. caes. exponet Michael Frenzel, Postvvtiz Lusatus, in Academia Witebergensi...

¹¹ Hoffmann 1719, 63-84; nadaljnje citiranje M. Frenzla je po tej izdaji. O "Hoffmans Scriptorum" gl. Jecht 1918, 14-20.

¹² Jecht 1918; Gugin 1995.

Traktat Michaela Frenzla o slovanskih malikih pomeni svojevrsten "Seitensprung" glede na to, da je bil avtor predvsem jezikoslovec in aktiven pobudnik za uveljavitev lužiškega jezika. Vsekakor pa je tudi v tem primeru tema treh Frenzlovih "disertacij" izvor in razvoj lužiške kulture iz slovanske, poskus analize predkrščanskih verovanj. Traktat predstavlja kratek in sistematičen kompendij podatkov o poganstvu na splošno in o posameznih božanstvih in je sestavljen iz treh delov ("dissertationes"). Tudi kompozicija Frenzlovega dela je zelo logična: izhaja iz splošnih predpostavk o poganski religiji (I. del); opisuje glavnega slovanskega boga, ki je po njegovem mnenju Sventovit - *Suantevitus* (II. del); navaja seznam drugih slovanskih (lužiških) božanstev (III. del). Vsak del traktata (vse skupaj 21 str.) je razdeljen na paragrafe. Zdi se nam smiselno navesti naslove posameznih paragrafov, tako da bi bila struktura vsega traktata bolj razvidna. Iz previdnosti naj še enkrat ponovimo, da gre za analizo spomenika "kabinetne mitologije", ne pa za ugotavljanje pravilnosti Frenzlovih izjav z vidika sodobne mitološke znanosti.

Prvi del traktata (prva disertacija), ki ga lahko označimo kot splošni uvod, vsebuje 9 paragrafov oz. podpoglavij: I. De Cultu Deorum; II. An gens absque cultu Deorum; III. Difficultas Historiae de Diis Slavorum; IV. Slavi Deos coluere; V. Ufus vocis Boh; VI. Testimonia Autorum; VII. Multitudo Deorum apud Slavorum; VIII. Deus Slavorum maximus quis fuerit?; IX. De Suantovico; X. Dubia circa historiam Svantovici.

Drugo poglavje (*Dissertatio historica secunda de idolis Slavorum*) je v celoti posvečeno Sventovitu (lat. *Suantevitus*) ter Radegastu¹⁴ (lat. *Radegastus*) in vsebuje paragrafe: I. Suantevitus; II. Origo Suanteviti; III. An Suantevitus folem indigitaverit?; IV. Cultus Suanteviti; V. Fanum, figura · sacra Idoli; VI. Duratio cultus Suanteviti; VII. Radegastus; VIII. Origo appellationis; IX. Locus Idoli · forma; X. Extirpatio Idoli.

Tretji del (*Dissertatio historica tertia de idolis Slavorum*) vsebuje seznam drugih slovanskih božanstev (v naslovu vsakega paragrafa je teonim naveden v latinski obliki, potem pa se v tekstu citirajo tudi slovanska oz. lužiška imena): I. Juterbogus / Juterbog; II. Zernebocus / Czernebog; III. Trigla; IV. Flins / Flinz; V. Zuttiberus Zuttiber; VI. Henilo / Honidlo; VII. Ciza; VIII. Marzana; IX. Siva / Sivva; X. De Deabus Luticiorum; XI. Prono / Prove.

Prvi del traktata je kot po navadi splošen. To je retoričen uvod v "zgodovino poganstva" na splošno, potem pa podrobneje v zgodovino slovanskega (lužiškega) poganstva (I.III.: « Equidem Ji omnes quos unquam Sorabi, Slavi, Venedi & qui sunt generis ejusdem Deos venerati sunt, exponere animus est, & recensere...»). O poganstvu se avtor izraža z zmerno negativnimi občutki, v bistvu ga bolj zanima sam predmet njegovih raziskav (viri, mnenja drugih strokovnjakov, seznam slovanskih božanstev), ne pa klerikalno-ideološka ocena poganstva. Politeistični karakter slovanske religije je za Frenzla povsem nedvomen (I.IV.: «Hunc populum Deos coluisse, consensus omnium scriptorum communis confirmat, & comprobatur.» I.VII.: «Plures vero Deos venerati sunt Slavi...»). Glavni sakralni pomen je *Boh / Bog* 'bog'; gre za isti koren, ki ga, kot dokazuje Frenzel, ima tudi večina slovanskih teonimov (*zernjboh*, *Belbuh*, *Jutterbuh*, I.V.). Vsekakor je "Boh / Bog" za Frenzla neka abstraktna oznaka tako za glavno božanstvo kot za vsa druga božanstva¹⁵, medtem ko je konkretni *Deus maximus* Sventovit (prim. *Suantovicus*, I.VIII.-IX.; *Suantevitus*, 2.I.-VI.).

¹³ O A. Frenzlu gl. Jecht 1918, 22-28; Olesch 1980; Gugin 1995 (tudi o družini Frenzel); Mikhailov 1998a,b.

¹⁴ Naj spomnimo, da pogosto istovetijo številni avtorji (ne samo kronisti, ampak tudi sodobni raziskovalci) Radegasta s Sventovitom.

¹⁵ I.IV.: «Quod vero maxime rem causamque attinet, Slavi uno & generali vocabulo **Boh** Deos suos infignivere».

Z znanstvenega vidika je zanimiv pregled virov (I.VI.; I. X). Ni presenečenje, da citira Frenzel predvsem Helmolda, Saksona Gramatika in Titmarja (*Thietmarus*, po Frenzlu *Ditmar*), zadnjega včasih tudi kritično. Torej gre praktično za iste prvotne vire, ki jih uporabljamo danes pri opisu polabskega in deloma zahodnoslovanskega poganstva. Med poznejšimi viri najpogosteje omenja Albinusa. Tukaj je treba omeniti problem, ki ga je poznala že Frenzlova doba; paradokсно pa ostaja aktualen še sedaj. Gre za nekorektno rabo pomenov *lokalno ljudsko izročilo / splošno ljudsko izročilo* v odnosu do vseh slovanskih poganskih ljudstev, ki so prebivala na področju današnje Poljske in vzhodne Nemčije. Jasno je, da je že na začetku pokristjanjevanja, o katerem poročajo prvotni viri (XII.-XIII. stol.), šlo za posamezna slovanska plemena, ki so seveda izhajala iz istega debla, toda med to dobo so se že začela drobiti na manjše etnokulturne skupine. To vsaj deloma potrjuje tudi veliko število različnih, včasih povsem drugačnih med sabo po obliki ne sovpadajočih teonimov, ki so morebitni rezultat te delitve in tabuiziranja na lokalni ravni¹⁶. Poznejši "kabinetni" mitologi, pa tudi sodobni znanstveniki predstavljajo prvotne opise posameznih kultov (pri Polabcih, Slovanih z otoka Rügen, pri prednikih današnjih Lužičanov idr.) kot neko splošno nediferencirano gradivo. Če ne gre za znanstveno rekonstrukcijo (saj v večini primerov zanjo res ne gre), je takšno posploševanje napačno oziroma vsaj netočno. Na to netočnost ne smemo pozabiti, četudi je precej verjetno, da imata, recimo, polabsko in lužiško izročilo skupno osnovo.

Drugi in tretji del Frenzlove razprave sta posvečena prav bogovom slovanskega panteona. Več gradiva zadeva Sventovita in Radegasta (drugi del), v tretjem delu pa avtor prešteva bolj "na hitro" ostale komponente panteona. Za našo analizo je brezpredmetno (kot je že bilo rečeno zgoraj), da bi ugotavljali Frenzlove napake ali analizirali podobe posameznih božanstev¹⁷, temveč nas zanima pregled njegovega "panteona" v celoti, pri čemer bi radi ugotovili, kdaj gre za prenašanje že znanih informacij iz zgodnjih srednjeveških virov, kdaj pa za poznejšo lužiško tradicijo. V tem "kontaminiranem" panteonu srečamo tako božanstva, ki nedvomno izhajajo iz spisov Helmolda, Titmarja, Saksona in drugih kronistov, kakor tudi nekatera imena, ki so poznejšega izvora. V prvo "zgodovinsko" skupino spadajo Sventovit, Radegast, Czernebog, Trigla, Henilo / Honidlo, Siva / Sivva (Živa), "lužiške boginje", Prono / Prove. Med poznejša in tudi glede avtentičnosti bolj sumljiva božanstva spadajo Juterbog, Flins / Flinz, Zuttiber, Ciza, Marzana¹⁸.

Brückner in nadaljevalci njegove teorije so že poskrbeli za "deklasiranje" nekaterih od zgoraj omenjenih božanstev. Radegast ni teonim, ampak napačno interpretiran toponim; Provo, Prove je verjetno slovanski samostalnik *pravo*, ki je bil sprejet kot ime boga

¹⁶ Prim. Mikhailov 1999.

¹⁷ O teh božanstvih je nešteto literature, ki je niti ne navajamo, ker bi bil ta seznam vsekakor nepopoln. Spomnimo samó, da so se z interpretacijo imen, vloge in funkcij polabskih in zahodnoslovanskih božanstev tudi z jezikoslovnega vidika ukvarjali Niederle, Pisani, Gasparini, Meriggi, Wienecke, Unbegaun, Nahtigal, Ivanov in Toporov, L. Moszyński idr.

¹⁸ Zanimivo dejstvo je, da so se nekatera teh božanstev "preselila" v knjigo lužiških legend Karla Haupta (Haupt 1862) in naj bi odražala še živo narodopisno izročilo, prim.: *Erste Abteilung: Göttersagen*: 4. Tschernebog und Bielbog; 5. Der Flins; 6. Morzana; 11. Honidlo. Po drugi strani navaja Haupt v seznamu virov in uporabljene literature ter v posameznih opombah prav Titmarja, potem pa poznejše in manj znane kroniste (M. Dresserja, 1596; P. Albinusa 1589; M. Bohemusa, 1617; Th. Crugerja, 1726), pa tudi A. Frenzla, zbornik Hoffmanna 1719 (med drugimi tudi M. Frenzla). V tem primeru je tudi knjiga K. Haupta svojevrstno nadaljevanje kabinetno-mitološke smeri. Vprašanje pa je, kakšni so dejanski odnosi med gradivom prvotnih virov, podatki kabinetne mitologije in pristnim narodopisnim izročilom.

pravičnosti; Henilo / Honidlo ni ime, ampak napačno razumljena nemška beseda¹⁹; druga imena pa so verjetno izmišljena ali pa so samo sad netočnih prepisov in interpretacij, čeprav so ohranjena, kot je bilo že omenjeno, v Hauptovem zborniku lužiških legend. Tudi M. Frenzel navaja v zvezi s temi bogovi ne samo prvotne vire, ampak tudi poznejše lokalne lužiške podatke, ki niso preveč zanesljivi (predvsem, ko gre za etimologijo teonimov), toda nekako odražajo vsaj abstraktno težnjo po ohranitvi politeističnega panteona kot značilne črte vsega lužiškega izročila. M. Frenzel včasih sam prizna, da ni našel tega ali onega imena v starejših virih, ali se poskuša opravičiti in navaja svoje teze, npr. 3.I (b): «*Juterbocum Numinis loco Slavis venisse, apud veteres scriptores non inveni... Albinum vero in Chronico Miŕnenŕi conjectura ŕaltem de Idolo augurari, ipsa verba ejus... indicant: ŕernebog iŕt so viel als ein ŕchwartzŕer Gott; gleichwie Juterbog ein Morgen=Gott. Da man ohne ŕweifel auch ein ŕolchen Abgott, welches vielleicht aurora geweŕen, geehret...*»²⁰. Prim. tudi o Flincu (3.IV.): «*Flinz, Luŕatorum praecipuus Deaŕter (a) a Flintz [sic!] lapide, cui inŕiŕtebat, dictus, (b) facie pallidus erat, (c) ac mortis propterea arbiter, (d) a Lothario tandem II. deletus(e)*». Samó lokalni podatki so navedeni o Zuttiberju (3.V.): «*Faunus Slavorum Zuttiber fuit... Ejus idolum in ŕylva Merŕeburgo proxima Daemonis inŕtar colebatur/ (c) At ŕeculo XI. jam lucus exciŕŕus eŕt, ipŕaque ŕuperŕtitio penitus sublata...*». Drugotni viri so citirani tudi ob primeru Cize in Marzane (prva naj bi bila boginja plodnosti, druga pa smrti).

Eklektičnost Frenzlovega seznama je zelo očitna. Jasno je tudi, da gre za dobro pripravljeno kompilacijo podrobno preŕtudiranega gradiva. Ko imamo v mislih nezanesljivost vrste podatkov, pa nikakor ne smemo pozabiti na znanstveni in kulturni kontekst tega časa. Jasno je, da je Frenzel v svojih disertacijah razlagal in poglobljal to, kar je bilo že bolj ali manj znano in ni veljalo za izmiŕljivo. Ne smemo pozabiti niti na dejstvo, da se Frenzel precej pogosto ne strinja z zaključki in etimologijami kronistov, torej predlaga svoj kritični pogled. Traktat *De idolis Slavorum* predstavlja tako poloŕaj tedanje mitoloŕke znanosti kakor tudi eklektično stanje ljudske tradicije, ki se je ŕe naslanjala na mitoloŕke siŕeje, izvirajoče iz starih poganskih kultov in obredov, in ohranila v svojem besediŕču celo vrsto starejših teonimov oz. drugih mitskih imen.

Zdi se zanimivo, da vsebuje seznam boŕanstev v traktatu Abrahama Frenzla *Commentarius philologico-historicus de diis Soraborum aliorumque Slavorum* v primerjavi z zgoraj predstavljeno razpravo Michaela Frenzla tudi precej pomembno ŕtevilo baltskih (predvsem pruskih) boŕanstev. Enako velja tudi za tisti del knjige Chr. Knautha, v katerem je obravnavana poganska religija "srbskih Vendov" (*Von der Sorberwenden Goetzen*)²¹.

Razprava Michaela Frenzla je brez dvoma kompilatorsko delo, opravljeno na visoki - za to dobo - znanstveni ravni. Razumeti ga je treba tudi v okviru vsega lužiškega izročila mitoloŕkega pisanja. Tudi če sprejmemo tezo o napačnosti in falzificiranju posameznih podatkov oz. prenaŕanju netočnih podatkov, se je treba vpraŕati, zakaj in kako je sploh moŕga prisotnost istih imen in informacij v poznejšem ljudskem izroču. Skoraj popolnoma

¹⁹ Moszyński 1995.

²⁰ Neglede na avtentičnost Jutroboga se vračamo tukaj k problemu epitetnosti zahodnoslovanskih (polabskih, lužiških) teonimov.

²¹ Knauthe 1787/1980, 12-28. Knauthe se je bolj kot verjetno opiral na A. Frenzla. Nastanek "baltskega dela" v slovanskem panteonu izvira iz precej znane in razŕirjene, a kljub temu napačne predpostavke, da so baltski narodi Slovani. O baltskem elementu v slovanskih panteonih lužiških avtorjev gl. Mikhailov 1995; 1998a; 1998b. Zanimivo je, da je v tej vrsti lužiških opisov poganstva slovanski panteon G. von Antona spet brez baltskih boŕanstev. Podobne analogije in razlike nas nagovarjajo k ponovnemu iskanju virov posameznih razprav in k analizi del "kabinetne mitologije" kot odseva razvoja znanstvene misli v doloeni dobi.

neverjetno se zdi, da je "kabinetna mitologija" tako močno vplivala na ljudsko izročilo, da je to prevzelo in integriralo izmišljene podatke. Očitno je stvar bolj zapletena, in je treba ugotoviti, da je ena najvažnejših nalog raziskovalcev slovanskega mitološkega izročila prav ugotovitev načina in tipa interakcij med prvotnimi in drugotnimi mitološkimi viri, njihovega medsebojnega vpliva in "pokrivanja" po eni strani, in avtentičnim ljudskim izročilom po drugi. Tri disertacije *De idolis Slavorum* predstavljajo samo eno od prvih in virov za rešitev te naloge.

Literatura

- Anton 1783/1987 K.G. Anton, *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen. Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse*, 1.-2. Teil, FotomeNeudruck mit einem Vorwort von P. Nedo, 2. Auflage, Bautzen 1987.
- Brückner 1923 A. Brückner, *Mitologia slava*, Bologna 1923.
- Brückner 1926 *Die Slaven*, Tübingen 1926.
- Brückner 1980 A. Brückner, *Mitologia słowiańska i polska*, Warszawa 1980.
- Franz 1941 L. Franz, *Falsche Slawengötter*, Leipzig 1941.
- Gugnin 1995 A.A. Gugnin, *Problemy serbo-łužickoj kul'tury èpochi prosvèšèenija*, "Slavjanovedenie", 3, 1995, 62-77.
- Haupt 1862 *Sagenbuch der Lausitz von Karl Haupt. Erster Theil: Das Geisterreich*, Leipzig 1862.
- Hoffmann 1719 *Scriptores rerum Lusaticarum antiqui & seniores, Seu opus, In quo Luſaticae Gentis Origines, Res geſtae, Temporum vices & alia ad Slavicarum Luſaticarum & vicinarum Gentium Antiquitate & Hiſtoriam pertinentia Monumenta recenſentur, quidam inter quos Christophori Manlii Rerum Luſaticarum Commentarii diu deſiderati deprehenduntur, nonnulli vero ex Libellis fugientibus, ob raritatem in Corpus coniecti ex Bibliotheca Senatus Zittaviensis editi. Praefationem & Scriptores Introductionem praemisit Christ. Godofred Hoffmannus, J. U. D. & in Acad. Lipſ. Juris Naturae & Gentium Profefſor, Lipsiae & Budiſſae 1719.*
- Jecht 1918 R. Jecht, *Die Oberlausitzische Geschichtsforschung in und um Görlitz und Lauban vornehmlich von 1700-1780*, "Neues Lausitzisches Magazin", Band 94, Görlitz 1918, 1-160.
- Knauth 1767/1980 Ch. Knauth, *Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte*, herausgegeben von R. Olesch, Köln - Wien 1980.
- Knoop 1885 O. Knoop, *Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern*, Posen 1885
- Linhart 1788/1791 *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs von Anton Linhart*, I. Band, Laibach 1788; II. Band, Laibach 1791.
- Linhart 1981 *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, 1 in 2, Ljubljana 1981.
- Mikhailov 1994 N. Mikhailov, *Appunti su *Belobog e *Černobog*, "Ricerche slavistiche", XLI, 1994, 41-51.
- Mikhailov 1995 N. Mikhailov, *Das "gemischte" slawisch-baltische Pantheon von Christian Knauth*, "Res Balticae", Pisa 1995.

- Mikhailov 1998a N. Mikhailov, *Zu den slawischen "Etymologien" der baltischen Theonyme im Traktat A. Frenzels*, in: *Materialy XXVII mežvuzovskoj naučno-metodičeskoj konferencii prepodavatelej i aspirantov. Vypusk 1. Sekcija baltistiki, 10-12 marta 1998 g. Tezisy dokladov*, Sankt-Peterburg 1998, 26.
- Mikhailov 1998b N. Mikhailov, *Baltijskie bogi v "serbo-lužickom panteone" A. Frencelja*, in: *Balto-slavjanske issledovanija 1997*, Moskva 1998, 392-399.
- Mikhailov 1999 N. Mikhailov, *Epitetni pomen slovanskih poganskih teonimov kot morebitna razlaga polikefalnosti nekaterih božanstev (še enkrat o rekonstrukciji slovanske mitologije)*, "Traditiones", 28/1, 1999, 179-183.
- Moszyński 1995 L. Moszyński, *Thietmars slavische Etymologien*, in *Analecta indoeuropaea cracoviensia Ioannis Safarewicz memoriae dicata*, edenda curavit W. Smoczyński, Cracoviae 1995, 264-277.
- Nedo 1966 P. Nedo, *Grundriß der sorbischen Volksdichtung*, "Spisy Instituta za serbski ludospyt", 32, Bautzen 1966.
- Neumann 1944/1991 S. Neumann, *Sagen aus Pommern*, Hamburg 1944 (ponatis München 1991).
- Novak 1973 V. Novak, *Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev*, "Traditiones", 1973, 35-62.
- Olesch 1980 R. Olesch, *Vorwort*, in Knauthe 1767/1980, V-XIX.

**Ein Traktat über die slawischen Götter aus dem XVII. Jh.:
M. Fren(t)zel, *Dissertationes historicae tres de idolis Slavorum***

Nikolai Mikhailov

Im vorliegenden Artikel wurden die Beschreibung und eine kurze Analyse des Traktats des Oberlausitzer Schriftstellers und Wissenschaftlers Michael Frenzel vorgeschlagen. Das Traktat wurde im Jahre 1691 als *Dissertationes historicae tres de idolis Slavorum* in Wittenberg präsentiert und im Jahre 1719 von Hoffmann veröffentlicht. Es handelt sich um eine für jene Zeiten ziemlich übliche Vorstellung der slawischen heidnischen Tradition aufgrund der primären mittelalterlichen Quellen, aber auch mit einigen späteren lokalen Lausitzer Interpolationen und deren Erklärungsversuchen. Das Traktat besteht aus drei Teilen ("Dissertationen"). Der erste wird im allgemeinen den Slawen und ihrem Heidentum gewidmet; im zweiten Teil wird über zwei Hauptgottheiten (Sventovit und Radegast) gesprochen; im dritten Teil führt der Autor eine Liste slawischer Götter an: I. Juterbogus / Juterbog; II. Zernebocus / Czernebog; III. Trigla; IV. Flins / Flinz; V. Zuttiberus Zuttiber; VI. Henilo / Honidlo; VII. Ciza; VIII. Marzana; IX. Siva / Sivva; X. De Deabus Luticiorum; XI. Prono / Prove.

Das Ziel des Artikels ist unter anderem M. Frenzels Traktat als ein Denkmal des wissenschaftlichen mythologischen Denkens des XVII. Jhs vorzustellen. Mehrere Ungenauigkeiten, einige erklärbare Fehler oder irrtümliche Etymologien vermindern nicht den geschichtlichen Wert dieser Arbeit des Lausitzer Autors.